

Kolonstvo pri nekaterih narodih starega veka.

Spisal dr. Vladimir Pappafava, odvetnik v Zadru.

Kolonstvo nastalo je morda pri Asircih; gotovo pa pri Hebrejcih. V Thalmudu nahajamo nekoliko dragocenih podatkov o tem načinu izkoriščanja. Osebito je o njem govor v devetem pereku razprave Baba metzia, in to kolikor v t. zv. Mischnahu, zborniku najstarejših zakonov, toliko v t. zv. Ghemari, neke vrste tolmaču, sestavljenem nekoliko stoletij kasneje.

Prvi paragraf tega poglavja glasi se:

„Kolikeri del zakupniku poljskih posestev pripada od žita, isti tolikeri del mu bode pripadal od strnja in slame. Kolikor mu bode prišlo od vina, toliko mu bode hodilo od količev in protja.“¹⁾

Tu je prelagatelj krivo rabil besedo „zakupnik poljskih posestev.“ Ta obdelovatelj zemlje, kateri prejema gotovi del od letine in vseh poljskih plodov, ni drugo kot baš naš kolon.

To tolmačenje potrjujejo sicer mnoga druga mesta v Thalmudu, katera bi drugače smisla ne imela. Obdelovatelj ni dolžan dajati gotovo količino žita, nego del žita, katerega je na obdelani njivi dobil, bilo mu to žito tudi drobno in mršavo.²⁾

Po tem se da zanesljivo sklepati, da je kolonstvo zavzemalo važno in odlično mesto v poljski ekonomiji Hebrejcev.

Da je pa kolonstvo od starodavnih časov pri Hebrejcih obstajalo, izhaja tudi iz tega, da ga je jeden izmed njih, Josip, sin Jakobov, uvedel v Egiptu.

¹⁾ Législation civile du Thalmud. Traduction par le docteur Israël Michel Rabinowicz. (Ed. de 1878). Perek IX, t. III, p. 424.

²⁾ Mischnah, str. 431.

Josip, kakor nam pripoveduje Genesis,¹⁾ okoristil se je sedemletne lakote, ter je zelo osiromašene Egipčane privedel do tega, da so svoje zemlje v Nilski dolini za slepo ceno odstopili kralju (Faraonu), kateri jih potem daje v obdelovanje starim lastnikom proti dajanju petega dela plodov.

Ta glasovita beda imela je za posledico, da je kolonstvo postalo prava kalamiteta. Dalo mu je povod propadanje malega posestva, kakor tudi siromaštvo težakov. Ratarji, ki niso imeli svoje zemlje niti drugih dohodkov, podali so se v kolonstvo.

Obče se misli, da se je zemlja dajala v obdelovanje od leta do leta; na vsak način za kratke rokove, kar je povse naravno bilo v deželi, kjer je plodnost tal zavisevala manje od stalnega in vprežnega obdelavanja, nego li od napajanja z nilskimi vodami, ki jih skozi stanovitno dobo leta poplavlja.

Kolonova naloga je, da priskrbi kar najobilnejšo letino, kakor izraža Miha Rabbinowicz, „on dela od začetka do končanja.“ V tem slučaju, pravi Ghemara, „prejema on polovico koristi.“

Ako večja sila uniči del letine, trpita škodo v jednaki meri kolon in lastnik, ter si delita med seboj preostanek. Slučajna slaba vremena nikakor ne oprasčajo kolona te dolžnosti; ako bi se mu tudi cela letina ponesrečila, dolžan je utrpeti ves svoj pogojeni del truda.²⁾

Včasih se loti poljedelec samo dela truda n. pr. setve ali žetve, „vzame“, kakor pravi Rabbinowicz, „gotovo njivo, da jo obdeluje.“ Ta poljedelec se imenuje aris.

Ta „jemlje tretjino plodov, lastniku pa pušča dve tretjini.“ To mu je običajni zaslužek.

Do takega arisa obračajo se lastniki o raznih prilikah, posebno v slučaju, ako bi se tekom leta razrušil najem poljskega posestva zaradi nagle smrti kolonove, zaradi njegovega odhoda, ali, ako bi ga lastnik pregnal.

¹⁾ „Emit igitur Joseph omnem terram Egypti vendentibus singulis possessiones suas pro magnitudine famis, subjecitque eam Pharaoni... Dixit ergo Joseph ad populos... Accipite semina et serite agros, ut fruges habere possitis. Quintam partem regi dabit; quatuor reliquas permitto vobis in sementem et in cibum familiis et liberis vestris.“ Genesis XLVII, §-i 20., 23., 24.

²⁾ Mischnah, st. 429.

„Težak, kateri pred časom zapusti zemljo, primora lastnika, da najme arisa, ki bode dovršil dela ter prejel tretji del koristi; ostala dva dela pripadata lastniku.“¹⁾

Aris je v nekem smislu zelo podoben rimskemu politorju.

V obče je kolon dolžan točno in do pičice izpolnjevati svoje obveze nasproti lastniku. Ako mu je dana njiva, da jo poseje z ječmenom, je ne sme posejati s sočivjem; ako mu je dana, da jo poseje samo z žitom, nima pravice jo kasneje posejati z ječmenom.²⁾

Tej zadnji odredbi je bila svrha preprečiti, da bi kolon preveč zemlje ne izsesal beroč zaporedoma dva plodova. To odredbo najdemo v vseh kolonskih pogodbah vseh časov; zove se „prepoved prekopavanja“, „prepoved menjave obdelavanja“ itd.

Kolonu je prosto ostaviti posestvo; ali dokler ostane na njem, treba, da ga bodro oskrbuje. Ako zanemarja obdelavanje, ga bode lastnik prisilil k delu.

„Ako se kmet brani vinograd pleti in lastniku poreče: ne bodeš imel škode, ker ti bom dal dogovorjeni del ploda, ga bode mogel lastnik primorati, da izvrši svoj posel, ker mu lahko reče: ti bi mogel jutri oditi, pa njivo mi zapustiti zaraslo s plevelom.“³⁾

Ako lastnik kasno zapazi nemarnost svojega kolona, ali ji ne utegne v okom priti, ima pravico kot povračilo za sebe zahtevati ves plod, ki ga zemlja da.

Samo v jednom slučaju ima kolon pravico prekiniti obdelovanje: kadar bi znanaprej bil prepričan, da bi mu žetev, ki jo pričakuje, ne mogla izplačati setve nastopajočega leta.⁴⁾

Ako gre v kvar prva setev, dolžan je kolon iznova posejati. Risch Lakesch veli: „Ako setev ne uspeva, mora kolon iznova posejati, in tako naprej, dokler ne preteče čas za setev.“⁵⁾ In vender, vkljub vsem propisom Thalmuda, je gotovo in znano, da je poljedelstvo slabo napredovalo pri tem narodu, kateri se je strastno bavil samo s trgovino.

¹⁾ Ghemara, st. 443.

²⁾ Mischnah, st. 433.

³⁾ Mischnah, st. 428.

⁴⁾ Mischnah, st. 429.

⁵⁾ Ghemara, st. 429.

Tudi na Grškem, kjer nahajamo raznovrstna združevanja in kjer je cvelo poljedelstvo lepo, nastopilo je zarana kolonstvo, to združenje lastnika in težaka v skupno svrhu, da se razdelijo zemeljski plodovi.

Po velikosti deleža menjajo tudi naslovi dotičnih dogovorov. Zemlja, ki se obdeluje za jeden del ploda, nazivlje se v dobi Solonovi „ἐπιμορτος“; težakov delež se zove „μορτη“. Deliti plod na četrtnine se imenuje v isti dobi „τετρακλίσειν“. Po tem se sodi, da je ta način delitve bil tedaj najbolj običajen, ker je to poseben izraz postalo, da se označi ta način kolonstva.

Ta in mnogi drugi izrazi, katerim se sledovi nahajajo v Hesychiju, Polluxu, Eustathiju, Harmenopulu i. t. d. dokazujejo, kako razširjeno je bilo na Grškem kolonstvo. Ono se je krasno zlagalo z običaji teh narodov. Znamenito je, da se prve vesti o takem načinu izkoriščanja pri Rimljanih nahajajo pri grških pisateljih, kakor so Dionisij Halikarnaški in Apijan.

Važen napis, odkrit v Atiki in še danes hranjen v muzeji Leydschem, nudi nam nekoliko dragocenih podatkov o izkoriščanju zemlje in težaškega truda v Grški.

Ta napis je bil vklesan v četrtem letu osme olimpijade, za arhontstva Evbulovega; sestavljen je torej leta 345. pred Kr. r.

V tem napisu je govor o najemni pogodbi o posestvu, katero so Esoničani sklenili s težakom Antoklom in njegovim sinom Anteasom proti jednemu pogoju, po katerem se ta dogovor o dani priliki spremeni v očitno kolonsko pogodbo. Najem je sklenen za štirideset let proti letni najemnini 152 drahem, in ves ta čas nimajo lastniki pravice prodati, niti drugemu v najem dati omenjenega posestva; in ako bi sovražniki najemnika iztirali ali karkoli opustošili, pripada Esoničanom polovica onega, kar se na posestvu nahaja. Po preteku štiridesetega leta je najemnik dolžan zapustiti polovico prahe in ravno toliko stebel, kolikor jih je našel na posestvu. Ako je na to posestvo naložen kak davek na korist mesta, pada kot breme na Esoničane, in ako ga najemnik iz svojega založi, ga naj odbije od najemnine itd. itd.

Evo v tej najemni pogodbi o posestvu predvidenega slučaja uničenja jednega dela letine po močnejši sili, in za ta slučaj odredjajo Grki točno, kolikšna ima biti odškodnina, na katero

bode imel pravico lastnik. Ako se najemna pogodba vsled sile prigodka spremeni v kolonsko pogodbo, sledi delitev po enakih delih: to je prvi primerljaj slobodnega neprisilnega kolonstva na polovico, kar nam jih je zgodovina zabeležila.

No, kolonstvo je na Grškem nastalo tudi pred dobo, na katero se nanaša preje omenjeni napis.

Plutarh izpričuje nam, da so za Solonove dobe „težaki, strašno zadolženi nasproti imovitejšim gospodarjem, bili primorani, jim odstopiti šesti del plodov iz svojih zemelj, zaradi česar so se nazivali šestinarji ali najemniki; ali pa so vsled bridke revščine zastavljali s svojimi glavami upnikom, kateri so jih držali kakor robove ter jih pošiljali na prodaj v inozemstvo.“¹⁾

Iz tega se vidi, da so bogatejši lastniki, kateri niso mogli utirjati svojih tirjatev, silili dolžnike, da so jim dajali jeden del njihovih plodov, ali pa da so jim le-ti obdelovali prostrana posestva proti jednemu delu koristi. Siromaki so rajši postajali koloni, nego bi zastavljali svojih oseb. Siromaštvo kmetских delavcev je torej dajalo povod kolonstvu za časa Solonovega.

Nekateri pisatelji, med njimi carigrajski gramatik Eustathij in dva nemška pisatelja, Boekh in Schömann dognali so, da dajatev ni obstajala iz jedne šestinke, nego iz petih šestink. Oni pri tej trditvi izhajajo poglavitno z ekonomičnega stališča. Čudno vidi se jim, da je staroveški delavec imel pravico do petih šestink letine, ko sodobni kolon dobiva komaj polovico. Po njihovem pojmovanju je to protivno utrjenim načelom narodnega gospodarstva, ki zahteva, da jeden del ploda pripada kot nagrada kapitalu, drugi pa kot nagrada trudu i. t. d.

Da podkrepi svojo trditev, utemljuje Schömann²⁾ to razmotrivanje. Ako bi težak dobival tolik del pri delitvi plodov, bi v tem slučaju — po njegovem mnenji — Plutarh ne bil imel nobenega vzroka je obžalovati.

Boekh³⁾ se po analogiji sklicuje na nek spis Catonov.⁴⁾ Po tem spisu bi bil prejemal rimski kolon od plodov natanko

¹⁾ Plutarh, Življenje Solonovo, VIII, 13.: „ἅπας μὲν γὰρ ὁ δῆμος ἦν ὑπόχρεως τῶν πλουσίων ἢ γὰρ ἐγεώργουν ἐκείνοις ἕκτα τῶν γεγενημένων τελούντες.“

²⁾ Schömann: De comitiis Atheniensium, 362.

³⁾ Boekh: Staatshaushalt der Athener, I, 643.

⁴⁾ Cato: De re rustica, § 136.

ravno toliko, kolikor ta nemški pisatelj sodi, da je dobival grški kolon.

Ampak tu se Boekh debelo moti, kakor bomo kasneje videli, kader bode govor o kolonstvu pri Rimljanih, ako jemljemo, da je težak, o katerem se govori v §-u 136. Catonove razprave, bil kolon. — Ta delavec imenuje se politor, in položaj mu je bil jednak z onim hebrejskega arisa ter francoskega esti-vandier.

Kar se tiče Schömannove opazke, tudi ta ni bolje utemeljena, ter jo je treba smatrati za priprosto ugibanje. V ostalem ni čuda, da obžaluje Plutarh atiške težake, ko nam je znano, da so bili zabredli v dolgove ter izgubili lastnino svoje zemlje in iz lastnikov postali koloni.

Pa tudi še drugi razlogi govorijo zoper takovo razmišljanje. Tirtej, govoreč o spartanskih Helotih, kateri so bili robovi, pravi, da so ti ljudje podobni tovarni živini, posebno zato, ker so bili obvezani dajati polovico letine. Kaj bi bil moral Plutarh reči o svojih sodržavljanih, kateri so bili svobodni ljudje, ako bi bili dolžni gospodarjem dajati $\frac{5}{6}$ plodov?

Slednjič ne bode brez važnosti, ako se po analogiji sklicujemo na podatke, ki nam jih nudijo Pollux¹⁾ in Hesichij,²⁾ ki trdita, da je kolon dajal lastniku četrta, in ponekod šesti del svoje letine.

To mnenje si je osvojila sicer večina pisateljev, ki so se s tem predmetom bavili.

V obče se misli, da so Dorci pri osvojitvi Peloponeza prebivalstvo podvrgli neki vrsti robstva ter mu odvzeli večji del zemlje.

Domačini so iz lastnikov postali koloni, kakor nam to pripoveduje Hermann v svojem delu o grških starinah.³⁾

Takošen je najbrže izvor težakov, ki so zemljo obdelavali v Lakedemonu in v Argu, in ki so jih nazivali Helote in Ginete, ako je utemeljeno razpravljanje Lachmanovo v knjigi o „Uredbi špartanske države.“⁴⁾

¹⁾ Pollux, rektor, učitelj carja Commoda.

²⁾ Hesichij, grški pisatelj III. veka.

³⁾ Herrmann: Lehrbuch der griechischen Staatsalterthümer, st. 47.

⁴⁾ Lachmann: Die spartanische Staatsverfassung, 115—118.

Heloti so obdelovali zemlje Spartancem proti prejetku v naravi.

Curtius se nagiblje mišljenju, da je ta prejetek sestajal iz odrejene količine, vsaj kolikor se tiče žita. Mi bi raje rekli, da se je ta prejetek odmerjal po količini letine. To nam tudi potrjuje jedna pesem Tirtejeva, v kateri je doslovno rečeno: „Vpogneni pod bremenom potrebe, kakor glupi tovari nosijo svojim gospodarjem polovico plodov, ki jih daje zemlja, na kateri so se rodili.“

Tu se zastavlja vprašanje, so li Heloti, ti obdelovalci zemlje, kateri so jo obdelovali za delitev plodov, v pravem smislu bili koloni proti deležu.

Važno je pred vsem ustanoviti, kako da jim je prejetek letine pripadal v absolutno lastnino, in da jim je na prosto bilo tudi prodati, kar jim je preostalo in na ta način priti do nekega imetka. Bili so taki Heloti, kateri so si znali z varčnostjo kupiti cela posestva.

Kot član države mogel je Špartanec zahtevati, da se mu Helot pokorava in da ga spoštuje; ali on ni mogel razpolagati niti z jednim samim izmed njih kot s svojo lastnino. Helotov ni se moglo darovati, niti prodajati. Oni so se smatrali kot del inventara odnosnega posestva, pa niti v najrodovitnejših letih ni odnosni lastnik imel pravice, od njih zahtevati niti jedne same merice žita čez ono mero, ki mu je hodila po zakonu.

Oni niso postajali koloni, nego so se rodili kot obdelovalci zemlje proti polovici plodov; po tem bi izgledalo, da vzajemno privoljevanje, ta neobhodni pogoj vsake pogodbe, ni bil pravi izvor dolžnosti, ki so na težake padale.

Ampak razlike, katere bi se dale izvajati iz tega položaja, so bolj navidezne kot stvarne naravi. Kakor danes je tudi takrat težak podlegel trečim običajem, ter bi se bil samo upiral povišanju bremena, v tem pa ga je varoval zakon.

Pri vsem tem pa, vemo li mi, kakšen je bil ekonomični položaj teh težakov? Li je bil dober ali zel? Dejal bi, da je Spartancem bilo po godu, da Heloti štedijo z ozirom na obilost njihovega števila,¹⁾ vendar pa, ako nočemo izmišljeno izvajati

¹⁾ V Šparti je živelo poleg 31.400 Lakedemoncev, 220.000 Helotov, kakor trdi Vallon v delu: *Histoire de l'esclavage dans l'anti-quité*.

drugačnih zaključkov, nam je priznati, da je ta položaj bil žalosten,¹⁾ in mnogo žalostnejši od položaja atenskih robov.

Zgodovinarji pripovedujejo nam, kako so jih silili na glavi nositi kučme iz pasje kože in se odevati z živalskimi kožami. Vsako leto so jim nalagali nekoliko batin brez kake njihove krivde, samo da ne pozabijo, kakov prepad jih deli od Špartanskih državljanov.

Včasih so jih pačili s pijanostjo namenoma, da bi od pijače odvrčali svojo mladino, kateri bi jih v tem gnjusnem stanu kazali v svarilo.

Položaj Peneščanov v Tesaliji je bil tu in tam boljši od položaja Helotov. Bili so to svobodni ljudje, kateri so se odrekli neodvisnosti in javnim poslom, ki bi jih bili lahko zadeli, in so bili odšli Tesalcem služiti kot koloni. Oni so se torej prostovoljno podali v kolonstvo. Na videz je bilo njihovo stanje dosti dobro. Ako so se kasneje puntali, jih v to ni sililo siromaštvo. Tem puntom je bila povod politika, in njih vodja je baje bil podkupljen od Atenčanov.

Na otoku Kreti nahajamo obdelovalce zemlje, kateri so ravno tako odrajtvovali kot tangento jeden del plodov; njihovo ime se je razlikovalo po lastniku, pri katerem so delali, in ta je bil včasih zasebnik, včasih država.

Chopin v svoji razpravi o predpravicah seljakov nudi nam nekoliko zanimivih podatkov o georgijskih zakonih,²⁾ s katerimi so bili v štirinajstem stoletju urejeni odnošaji deležnih kolonov v Iztočnem carstvu, in prav verjetno je, da so odnošaji, ki so bili potrjeni s temi zakoni, izhajali neposredno iz starodavnih navad.

„Tako je“, pravi, „bilo odrejeno, da izgube težaki, ki so podvzeli obdelovati njivo kake osebe proti polovici plodov, in niso po zavezi izpolnili svoje obveze, mahom uživanje plodov, kakor svedoči Harmenopul.“

„Ako težak potem, ko je podvzel obdelovati njivo ali zemljo ter z dotičnim gospodarjem sklenil pogodbo, začne delo, pa se pozneje skesa in je opusti, obsojen je po georgijskih zakonih,

¹⁾ Primerjaj: Ksenofon: Republika Atenska, gl. I.

²⁾ T. zv. „νόμος γεωργικός“ izvira iz druge polovice VIII. veka.

da plača točno gospodarju dogovorjeno tangento, kakor bi bil vztrajal do kraja, pravi Harmenopol.⁴

„Da se pa ta slučaj prepreči, je zakon modro odredil, da ne sme nikdo vsprejeti tujega kolona; kdor ga vsprejme, bode ga dolžan vrniti gospodarju, kateremu je pobegnil; in ako bi se tej dolžnosti odtegnil, bode plačal dvanajst liber srebra državni blagajni, kakor napomina večkrat imenovani Harmenopol.“

Po teh georgijskih zakonih je delež letine, do katerega ima težak pravico, običajno šest sedmink.¹⁾ Chopin torej krivo nazivlje tega obdelovalca zemlje kolona. Drugi pisatelji zopet trdijo, da ni res, da so georgijski zakoni to razmerje stipulovali, nego da je dotični tekst spačen bil, ter da bi trebalo čitati „δεμνια θ“, a ne „δεμνιας“. V slednjem slučaju bi bil prejemal težak devet desetink, lastnik pa jedno desetinko.

Oton misli, da je to tolmačenje pogrešno z ozirom na to, da je težaku izprva pripadala šestinka, pozneje četrtnika, pa je, kakor pravi, težko misliti, da bi bila ta mera prekoračena.

Lastniku, kateri bi zahteval tangento preko zakona, grozilo se je s prokletstvom božjim.

Da se dobro razumejo odnošaji obdelovalcev zemlje pri Rimljanih, treba je imeti na umu, da je v Rimu ratarsko življenje imelo prehode skozi tri faze. V prvi, ki se steza do končanih punskih vojsk, so nezavisni ljudje živeli v obilici, država je posedovala ogromne prostore ter jedni in druga so izkoriščali dotične stanovalce kot kolone.

V drugi perijodi, ki končuje z zavladanjem cesarja Konstantina, se privatna posestva t. zv. latifundia razmičejo grozno v prostoru, običaji se pačijo, ter mesto nezavisnih delavcev prihajajo na red težaki robovi. Da bi jih otimali vojaški dolžnosti, upotrebjali so lastniki za poljsko delo samo sužnje. Poleg tega prihajali so od vseh stranij poljski pridelki na sejme v državi. Ta dvojna neprilika učinila je, da so lastniki zabredli v dolgove, koloni pa v toliko večje siromaštvo in poniževanje.

Nazadnje zavlada v družbi dan na dan večja korupcija in propadanje. Bremana, ki jih prenašajo pojedinci, postajajo neznosni, kakor se množi manija in razsipnost Cezarjev. Državi

¹⁾ „Μορτίτου μερο δεμνια S, χωροδορον μερος, δεμνιον επ“. Kar bi se lahko prevedlo: Deležnikov delež je šest delov, izročevalca zemlje jeden del.

so dohodki v obče zaprečeni. V tem hipu nastopa v sredo imperatorska oblast, ki državljske odnošaje zbija v pravila, ter sodnike pribija k sodnicam, obdelovalce zemlje pa k zemlji.

Plemstvo, čim je zabogately, dalo je del svoje zemlje na obdelavanje svojim klijentom, pravi Festus: „Si patres dicti sunt, quia agrorum partes attribuerunt tennioribus perinde ac liberis.“¹⁾

Mommsen in Gloria²⁾ trdita, da je, kakor je prilika nanašala, zemljiški najemodajalec obdelovalcu dovoljeval jeden del plodov. To so proste pogodbe, in s temi se ne bomo bavili.

Izgleda pač, da tu ni moglo biti nobene prave kolonske pogodbe. Kolonovo pravo bilo je popolnoma prekarne naravi, ter ni on imel nobenega načina, da bi se proti „dominus fundi“ držal v posesti, ter je mogel biti vsaki čas iztiran. Kakor se nam zdi, ni bilo med strankama nikake juristiške vezí, niti pogodbenega sklepa. Poleg tega ni imel lastnik nobenega družega sredstva za osiguranje izplačila dogovorjenega dohodka, kot jedino le svojo pravico iztirati težaka in ga nadomestiti z drugim.

Vender bi rekli, da je neka analogija v teh odnošajih z onimi deležnega kolonstva, in po teh ni težko verovati, da se je to iz onega razvilo pri Rimljanih.

Prosti narod (plebejci) niso imeli tako ogromnih prostorov, ter so se oni tudi pri obdelovanji držali drugega sistema. Oni so se poprijemali deležnega kolonstva, kakor to pripoveduje Dionizij, Halikarnaski, in posebno tedaj, kedar jim je država vsled srečnega boja porazdelila kakošna daljna ozemlja.

(Konec prihodnjič.)

¹⁾ Festus: De verborum significatione.

²⁾ Mommsen: Römische Geschichte, I. — Gloria: Dell'agricoltura nel Padovano, IV, 28–29.

